

دانشگاه علامه طباطبائی
دانشکده‌ی روانشناسی و علوم تربیتی

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش (گرایش تعلیم و تربیت اسلامی)

موضوع :

"تبیین دیدگاه تربیت عرفانی بر مبنای آموزه های حکمت سینوی"

استاد راهنما: حجه الاسلام و المسلمین دکتر سعید بهشتی

استاد مشاور: دکتر محسن ایمانی

استاد داور: حجه الاسلام و المسلمین دکتر سید صدرالدین شریعتی

دانشجو: مسلم ناظر حسین آبادی

زمستان ۱۳۹۰

باسپاس از:

ایزد باری تعالی را که در لحظه لحظه زندگی خود، حضور نعمت های بیکران او را دیده ام و ستایش به درگاه او که مرا در انجام این پژوهش یاری کرد تا شمه ای از آنچه در مکتب اساتید آموخته ام به عنوان ره آوردی مختصر ارائه نمایم.

استاد راهنمای بزرگوارم **حجه الاسلام و المسلمین دکتر سعید بهشتی** که زحمت راهنمایی این پروژه را بر عهده گرفتند و نه تنها در راه تدوین پروژه مرا رهنما بودند، بلکه در تمام دوران تحصیل در دانشگاه علامه طباطبایی مرا یاری نموده و با دقت و درایت افق های جدیدی در برابر دیدگانم گشودند. من همواره به شاگردی ایشان افتخار می کنم.

***

استاد مشاور ارجمندم جناب آقای **دکتر محسن ایمانی** که همواره با گشاده رویی خویش مرا پذیرا بوده و در غنا بخشیدن به پایان نامه از هیچ گونه تلاش و کوششی دریغ ننمودند و استاد گرانقدرم **حجه الاسلام و المسلمین جناب آقای دکتر سید صدرالدین شریعتی** که زحمت داوری این اثر را با شکیبایی بر عهده گرفتند. از خداوند متعال سلامتی و سعادت این بزرگواران را خواستارم.

تقدیم به :

دستان پر مهر پدرمهربان و دلسوزم

به مادرم

آئینه افتادگی ، عاطفه و پارسایی

که زندگی ام برایشان همه رنج بود و وجودشان همه مهر

تقدیم به برادران و خواهرانم که گرمای امید بخش وجودشان در این سردترین روزگاران،

بهترین پشتیبان است

و تقدیم به شاگرد اولان مکتب تربیت عرفانی اسلام و ایران

سپهبد شهید علی صیاد شیرازی و سردار شهید احمد کاظمی

و تقدیم به توای آشنا که ورقی از آن می گشایی....

چکیده

پژوهش حاضر بر اساس دیدگاه عرفانی شیخ الرئیس در نمط های هشتم و نهم کتاب اشارات و تنبیهات انجام گرفته و مهم ترین هدف آن استخراج و تبیین دیدگاهی در ارتباط با تربیت عرفانی از این نمط هاست. برای دستیابی به این هدف باید برای سؤالات زیر پاسخی گفت: مفهوم تربیت عرفانی از دیدگاه ابن سینا چیست؟ مبانی تربیت عرفانی از دیدگاه ابن سینا چیست؟ مراحل تربیت عرفانی از دیدگاه ابن سینا چیست؟ اهداف تربیت عرفانی از دیدگاه ابن سینا چیست؟ اصول تربیت عرفانی از دیدگاه ابن سینا چیست؟ روشهای تربیت عرفانی از دیدگاه ابن سینا چیست؟

این پژوهش از نوع تحقیقات بنیادی - کاربردی است، روش تحقیق آن تحلیلی-استنباطی، روش جمع آوری اطلاعات، روش کتابخانه ای و روش تجزیه و تحلیل اطلاعات، روش تحلیل محتواست. نتایج به دست آمده بدین قرارند: تربیت عرفانی عبارت است از اینکه مرتبی ضمن زندگی در میان مردم و اجتماعات انسانی و بهره مندی از لذات دنیوی، با پیرایش نفس از رذائل و آلودگی های تن و روان و رهایی از دنیای حس و ماده با زهد و عبادت و عقل، با در پیش گرفتن راه سعادت، خود را به فضائل آراسته و با پشت سر گذاشتن مقامات و مراحل سلوک عرفانی به فنای فی الله و بقای با الله نائل گردد.

اهداف تربیت عرفانی به دو دسته اهداف غایی و واسطه ای تقسیم می شوند؛ هدف غایی تربیت عرفانی، فناء فی الله و بقاء بالله است. اهداف واسطه ای تربیت عرفانی عبارتند از: بصیرت، عشق، وصول به لذات باطنی، وصول به لذات عقلی و پرورش روحیه اجتماعی مرتبی. همچنین مبانی، مراحل، اصول و روش های تربیت عرفانی مستخرج از این دو نمط کتاب اشارات بدین قرارند: مبانی: ۱- لذت حقیقی، فقط لذت حسی نیست ۲- لذات عقلی از لحاظ کمی و کیفی بر لذات حسی برتری دارند ۳- ادراک حضوری به لذات عقلی موجب شوق به ادراک آنها می شود ۴- ادراک و نیل به کمالات مبتنی بر فعلیت هر دو قوه نظری و عملی است ۵- نفوس بشری در بهره مندی از سعادت ذو مراتب اند ۶- لذات عقلی عارف، در هردو جهان فانی و باقی وجود دارد. مراحل تربیت عرفانی: ۱- اراده ۲- ریاضت ۳- وقت ۴- توغّل ۵- استیفار ۶- انقلاب ۷- تغلغل ۸- مشیت ۹- تعریج ۱۰- تردد ۱۱-

وصل. اصول تربیت عرفانی: ۱- اصل تدریجی بودن تربیت عرفانی ۲- اصل توجه به ظرفیت وجودی متربی ۳- اصل ملازمت عقلانیت و عرفان ۴- اصل اعتدال ۵- اصل اجتماعی بودن تربیت عرفانی. روش های تربیت عرفانی: ۱- روش خودشناسی ۲- روش تزکیه نفس ۳- روش تطويع نفس ۴- روش تلطیف سرّ. در پایان نیز پیشنهاد های کاربردی ای متناسب با نظام تعلیم و تربیت کنونی ارائه گردیده است

کلمات کلیدی: ابن سینا، تربیت عرفانی، مبانی تربیت عرفانی، اهداف تربیت عرفانی، مراحل تربیت عرفانی، اصول تربیت عرفانی، روش های تربیت عرفانی .

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات تحقیق

۲	۱-۱- مقدمه.....
۳	۱-۲- بیان مسئله.....
۴	۱-۳- اهمیت و ضرورت تحقیق.....
۶	۱-۴- اهداف تحقیق.....
۶	۱-۴-۱- هدف کلی:.....
۶	۱-۴-۲- اهداف جزئی:.....
۷	۱-۵- سوالات تحقیق.....
۷	۱-۶- تعریف مفاهیم.....
۷	۱-۶-۱- عرفان :.....
۸	۱-۶-۲- حکمت:.....
۸	۱-۶-۳- مدلول.....
۹	۱-۶-۴- تعلیم و تربیت.....
۱۱	۱-۶-۵- تربیت عرفانی.....

فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه تحقیق

- ۱-۲- مقدمه ۱۳
- ۲-۲- مبانی نظری ۱۳
- ۳-۲- لذت ۱۳
- ۴-۲- لذت عقلی: ۱۴
- ۵-۲- تعریف لذت و الم: ۱۴
- ۶-۲- شرط حصول لذت ۱۵
- ۷-۲- ادراک شرط تحقق لذت و الم ۱۵
- ۸-۲- تفاوت علم الیقین و عین الیقین در ادراک لذات آلام ۱۵
- ۹-۲- دلایل برتری لذات عقلی بر لذات حسی ۱۶
- ۱۰-۲- غفلت از کمال ۱۷
- ۱۱-۲- سعادت ۱۷
- ۱۲-۲- راه تحصیل سعادت: ۱۸
- ۱۳-۲- مراتب اهل سعادت ۱۸
- ۱۴-۲- حال عرفا در برابر دارندگان رذیلت نقصان ۲۰
- ۱۵-۲- لذایذ عقلی عارف ۲۱
- ۱۶-۲- لذت عارفان ۲۱
- ۱۷-۲- مراتب عشق در کائنات ۲۲

- ۲-۱۷- عرفان نظری و عرفان عملی: ۲۲
- ۲-۱۸- مقامات اختصاصی عارفان از دید ابن سینا: ۲۳
- ۲-۱۹- زاهد ، عابد، عارف ۲۳
- ۲-۲۰- زهد و عبادت برای عارف و غیر عارف ۲۴
- ۲-۲۱- سعادت فردی و اجتماعی ۲۶
- ۲-۲۲- مستحل و مستبصر ۲۶
- ۲-۲۳- هدف از کسب عرفان ۲۷
- ۲-۲۴- صفات عارفان ۲۸
- ۲-۲۵- حالات عارف قبل و بعد از وصال به حق ۲۹
- ۲-۲۶- ویژگی های اخلاقی عارف ۰۲۹
- ۲-۲۷- تفاوت عرفا ۳۱
- ۲-۲۸- بیخودی ۳۱
- ۲-۲۹- لزوم مناسبت ۳۲
- ۲-۳۰- گذری بر شخصیت ابن سینا : (درباره ابن سینا) ۳۲
- ۲-۳۱- ابن سینا و عرفان: ۳۵
- ۲-۳۲- ابن سینا عارف یا صوفی: ۳۸
- ۲-۳۳- دلایلی بر عرفان حکمت سینوی ۳۹
- ۲-۳۴- جمع بندی و نتیجه گیری ۴۲

- ۲-۳۵-پیشینه تحقیق:..... ۴۳
- ۲-۳۵-۱- پیشینه داخلی..... ۴۳
- ۲-۳۵-۲-پیشینه خارجی..... ۴۶
- ۲-۳۶- جمع‌بندی و نتیجه گیری:..... ۴۹

فصل سوم: روش تحقیق

- ۳-۱- مقدمه..... ۵۱
- ۳-۲- نوع پژوهش..... ۵۱
- ۳-۳- روش تحقیق..... ۵۲
- ۳-۴- روش و ابزار گردآوری اطلاعات..... ۵۳
- ۳-۵- روش تجزیه و تحلیل یافته ها..... ۵۴

فصل چهارم: یافته های تحقیق

- ۴-۱- مقدمه..... ۵۶
- ۴-۲- بخش اول: بررسی سؤال اول تحقیق..... ۵۷
- مفهوم تربیت عرفانی بر مبنای حکمت سینوی چیست؟..... ۵۷
- ۴-۳- بخش دوم: بررسی سؤال دوم تحقیق..... ۵۹
- مبنای تربیت عرفانی بر مبنای حکمت سینوی چیست؟..... ۵۹
- ۴-۳-۱- مبنای اول: لذت حقیقی، فقط لذت حسی نیست..... ۶۰
- ۴-۳-۲- مبنای دوم: لذات عقلی از لحاظ کمی و کیفی بر لذات حسی برتری دارند..... ۶۱

- ۴-۳-۳- مبنای سوم: ادراک حضوری لذات عقلی، موجب شوق به ادراک آنها می شود..... ۶۳
- ۴-۳-۴- مبنای چهارم: ادراک و نیل به کمالات، مبتنی بر فعلیت هر دو قوه نظری و عملی است..... ۶۵
- ۴-۳-۵- مبنای پنجم: نفوس بشری در بهره مندی از سعادت ذو مراتب اند..... ۶۶
- ۴-۳-۶- مبنای ششم: لذائد عقلی عارف، در هردو جهان فانی و باقی وجود دارد..... ۶۶
- ۴-۴- بخش سوم: بررسی سؤال سوم تحقیق..... ۶۸
- اهداف تربیت عرفانی بر مبنای حکمت سینوی چیست؟..... ۶۸
- اهداف تربیتی:..... ۶۸
- هدف غایی تربیت عرفانی..... ۶۹
- ۴-۴-۱- فنای فی الله و بقای بالله..... ۶۹
- اهداف واسطه ای..... ۷۰
- ۴-۴-۲- بصیرت..... ۷۱
- ۴-۴-۳- نیل به مرتبه عشق:..... ۷۲
- ۴-۴-۴- وصول به لذات باطنی..... ۷۳
- ۴-۴-۵- وصول به لذات عقلی..... ۷۴
- ۴-۴-۶- پرورش روحیه اجتماعی:..... ۷۵
- ۴-۵- بخش چهارم: بررسی سؤال چهارم تحقیق..... ۷۸
- مراحل تربیت عرفانی بر مبنای حکمت سینوی چیست؟..... ۷۸
- ۴-۵-۱- مراحل سلوک به سوی حق:..... ۷۸

- ۷۸..... ۴-۵-۱-۱-منزل اول: اراده.....
- ۷۹..... ۴-۵-۱-۲-منزل دوم: ریاضت.....
- ۸۳..... ۴-۵-۱-۳-منزل سوم: وقت.....
- ۸۴..... ۴-۵-۱-۴-منزل چهارم: توغل.....
- ۸۵..... ۴-۵-۱-۵-منزل پنجم: استیفار.....
- ۸۶..... ۴-۵-۱-۶-منزل ششم: انقلاب.....
- ۸۷..... ۴-۵-۱-۷-منزل هفتم: تغلغ.....
- ۸۷..... ۴-۵-۱-۸-منزل هشتم: مشیت.....
- ۸۷..... ۴-۵-۱-۹-منزل نهم: تعریج.....
- ۸۸..... ۴-۵-۱-۱۰-منزل دهم: تردد.....
- ۸۹..... ۴-۵-۱-۱۱-منزل یازدهم: منزل وصل.....
- ۸۹..... ۴-۵-۲-مرحله سلوک در حق:.....
- ۹۱..... ۴-۵-۳-احباط.....
- ۹۲..... ۴-۵-۴-درجات تزکیه (تخلیه).....
- ۹۲..... ۴-۵-۵-درجات و مراتب تخلیه (متخلّق شدن به اخلاقِ الهی):.....
- ۹۳..... ۴-۵-۶-مقام وقوف.....
- ۹۴..... ۴-۶-بخش پنجم: بررسی سؤال پنجم تحقیق.....
- ۹۴..... اصول تربیت عرفانی بر مبنای حکمت سینوی چیست؟.....

- ۹۵ ..... ۴-۶-۱- اصل اول : تدریجی بودن تربیت عرفانی
- ۹۵ ..... ۴-۶-۲- اصل دوم: توجه به ظرفیت وجودی متریبی
- ۹۷ ..... ۴-۶-۳- اصل سوم: ملازمت عقلانیت و عرفان
- ۹۸ ..... ۴-۶-۴- اصل چهارم: اعتدال
- ۱۰۰ ..... ۴-۶-۵- اصل پنجم: اجتماعی بودن تربیت عرفانی
- ۱۰۲ ..... ۴-۷-۷- بخش ششم: بررسی سؤال ششم تحقیق
- ۱۰۲ ..... روش های تربیت عرفانی بر مبنای حکمت سینوی چیست؟
- ۱۰۲ ..... ۴-۷-۱- روش خودشناسی
- ۱۰۳ ..... ۴-۷-۲- روش تزکیه نفس
- ۱۰۴ ..... ۴-۷-۳- روش تطويع نفس:
- ۱۰۵ ..... ۴-۷-۴- روش تلطیف سر:

فصل پنجم: خلاصه و نتیجه گیری

- ۱۰۷ ..... ۵-۱- مقدمه
- ۱۰۷ ..... ۵-۲- مروری اجمالی بر مسأله، پرسش ها و روش شناسی پژوهش:
- ۱۰۸ ..... ۵-۳- نتایج تحقیق:
- ۱۰۸ ..... ۵-۳-۱- نتایج بخش اول:
- ۱۰۸ ..... مفهوم تربیت عرفانی از دیدگاه ابن سینا چیست؟
- ۱۰۹ ..... ۵-۳-۲- نتایج بخش دوم

- ۱۰۹ ..... مبانی تربیت عرفانی از دیدگاه ابن سینا چیست؟
- ۱۱۳ ..... ۳-۳-۵- نتایج بخش سوم
- ۱۱۳ ..... اهداف تربیت عرفانی از دیدگاه ابن سینا چیست؟
- ۱۱۸ ..... ۴-۳-۵- نتایج بخش چهارم
- ۱۱۸ ..... مراحل تربیت عرفانی از دیدگاه ابن سینا چیست؟
- ۱۲۲ ..... ۵-۳-۵- نتایج بخش پنجم
- ۱۲۲ ..... اصول تربیت عرفانی از دیدگاه ابن سینا چیست؟
- ۱۲۶ ..... ۶-۳-۵- نتایج بخش ششم:
- ۱۲۶ ..... روش های تربیت عرفانی از دیدگاه ابن سینا چیست؟
- ۱۲۸ ..... ۴-۵- بحث نهایی
- ۱۳۱ ..... ۱-۴-۵- محدودیت های پژوهش:
- ۱۳۲ ..... ۲-۴-۵- پیشنهاد های پژوهشی
- ۱۳۲ ..... ۳-۴-۵- پیشنهاد های کاربردی
- ۱۳۲ ..... منابع

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

عالم وجود با همه مراتب لاهوتی، جبروتی ملکوتی و ناسوتی اش به مصداق آیه (. . . فاینما تولوا فثم وجه الله. . .) (مظهر و مجلای پروردگار یکتا و به مصداق (ان من شی الّا یسبح بحمده. . .)^۲ بدون استثنا در تسبیح و تحمید خدای متعال است و تربیت دینی رسالتی جز رهنمود آدمی به معرفت ذات و شناخت صفات حضرت باری تعالی ندارد. انسانی که در میان تمام موجودات امکانی، که هر کدام اسرار و رموزی خاص دارند و آیه ای از آیات الهی محسوب می شوند در بارگاه الهی جایگاه ممتاز یافته (ولقد کرّمنا بنی آدم . . .)^۳ و مکرم به تکریم خدای سبحان شده است (بهشتی، سعید، ۱۳۸۶، ص ۲۳). تعلیم و تربیت آدمی کاری بس پر ارج و درعین حال وقت گیر است و نتایج نهایی آن نسبتاً دیر آشکار می شود، ارجمندی آن از آن جهت است که آدمیت آدمی زاد به چگونگی تربیتش بستگی دارد، اگر در شرایط مناسب پرورش یابد به خیل نیکان می پیوندد (شکوهی، غلامحسین، ۱۳۸۵، صص ۲-۴).

تربیت را می توان مشتمل بر ساحات گوناگون تربیت دینی، تربیت اخلاقی، تربیت عرفانی، تربیت اجتماعی تربیت جنسی، تربیت عقلانی، تربیت بدنی دانست. از این بین، سه مؤلفه تربیت عرفانی، تربیت اخلاقی و تربیت دینی را می توان تحت عنوان تربیت معنوی دسته بندی کرد (بهشتی، محمد، ۱۳۸۸ ص ۱۱۳) اما شاید بتوان گفت یکی از راههایی که می تواند آدمی را در نیل به معرفت الهی راهبر باشد از طریق سلوک نفس و شهود است که از جمله مؤلفه های عرفان است. دستیابی به منازل معنوی و راه بردن به وادی سیرو سلوک به طریق اولی درگروی پرورش بعد روحانی وجود آدمی است که کانون توجه کسانی است که به تربیت عرفانی باور داشته اند. چه بسا نام شیخ اشراق بیش از علما و فلاسفه دیگر مسلمانان با عرفان همراه و ملازم باشد؛ اما نکته قابل توجه آن است که تربیت عرفانی منحصر به اشراقیون نیست چنانکه در آثار مشائین نیز نمودی خاص یافته و

^۱سوره مبارکه بقره، آیه ۱۱۵

^۲سوره مبارکه اسراء، آیه ۴۴

^۳سوره مبارکه اسراء، آیه ۷۰

مورد توجه بوده است. اهل فضل می دانند که موضوع عرفان ابن سینا یکی از موضوعات جالب توجه و بحث انگیز است که از زمان خود ابن سینا تاکنون مورد بحث اهل تحقیق و دانشوران مسلمان و غیر مسلمان واقع شده است و درباره آن نظرات مختلف و متفاوت پدید آمده است، لذا افکار و آرای مشائی ابن سینا، فیلسوف بزرگی که عمیق ترین و ماندگارترین تأثیرات را بر فلسفه اسلامی و حتی بر فلسفه اروپایی در سده های میانه داشته است، در اواخر عمر تحول یافته و در آن نوعی گرایش به عرفان و حکمت ذوقی دیده می شود، این فیلسوف اندیشمند بین عقل و علم و عرفان هیچ گونه تباین ذاتی قائل نیست؛ بلکه معتقد است هر سه آنها درجات و مراتب یک حقیقت اند (اعرافی و همکارن، ۱۳۸۷، صص ۲۳۷-۲۴۰).

در این فصل ابتدا به منظور تبیین و روشن نمودن موضوع تحقیق که مبانی، اهداف، اصول و روش های تربیت عرفانی در اندیشه های شیخ الرئیس در نمط های هشتم و نهم اشارات و تنبیهات است ابتدا به بیان مسأله پرداخته شده و سپس اهمیت و ضرورت تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است. پس از ارائه اهداف و سؤالات تحقیق که در واقع همانا دستیابی به دیدگاه تربیت عرفانی از منظر ابن سینا است، اصطلاحات کلیدی تحقیق را تعریف نموده ایم.

۱-۲- بیان مسئله

جوامع انسانی در عصر کنونی افزون بر گرفتاری های زندگی، تقابل فرهنگی و چالش های سیاسی، با پدیده های نوظهور شبه دینی و عرفانی مواجه گشته که تضادهای اجتماعی و خانوادگی جدیدی ایجاد کرده است؛ ظهور قارچ گونه فرقه های شبه دینی و شیطان پرستی و نحله های عرفانی نوظهور به حدی است که هرروز آمار جدیدی به گوش می رسد. این پدیده های نوظهور که قطعاً اعتقادات و باورهای مذهبی مردم و بویژه جوانان را هدف قرار داده نیازمند بازکاوی مجددانه است تا همگان سره را از ناسره بازیابند و در دام این عرفان های ساختگی گرفتار نشوند. در این میان از آنجایی که فطرت انسانی همواره بدنبال مأمنی برای اتصال و آرامش است نوعی گرایش به عشق و معنویت در فطرت او نهادینه شده است، بنابراین اگر زمینه بروز این میل و عشق در چارچوب آموزه های اصیل و حیانی نبوده و از هدایت الهی بی بهره باشد به مرور زمان زمینه انحراف در آن

بوجود آمده و جوانان تشنه معنویت را به عرفان های کاذب و نوظهور رهنمون خواهد کرد، ما بر این باوریم اگر بستر درستی برای آموزش و پرورش بوجود آید، نه تنها مشکلات موجود حل می گردد بلکه زمینه رشد و پرورش استعداد های کشور و اعتلای ارزش های انسانی و اسلامی نیز فراهم می گردد؛ همچنین ضد ارزش ها جایگاهی برای رشد نخواهند داشت. یکی از این بستر ها را می توان تربیت عرفانی دانست که با فطرت انسانی و امیال فطری او کاملاً هماهنگ و سازگار است و بشر سرخورده از عقلانیت ابزاری و علم مدرن را به سمت معنویت و عرفان سوق خواهد داد. اما نکته قابل ذکر این است که عرفانی که امروزه جوانان تشنه معنویت را به خود جلب کرده است دارای مبنایی قوی و اسلامی نبوده و با جذابیت های خاص خود، این سرمایه های ملی و میهنی را دچار انحراف نموده اند که این خود زاییده مغفول ماندن مبانی ناب اسلامی در فعالیت های تربیتی کنونی است، بنابراین با تشریح، تبیین و معرفی صحیح اندیشه های فیلسوفان اسلامی در تعلیم و تربیت می توان از تعلیم و تربیت وارداتی غرب رهایی یافت و به نظام تربیتی ای متناسب با مبانی اسلامی و فرهنگ ایرانی دست یافت. یکی از این مبانی، اندیشه های ناب عرفانی ابن سیناست که به دلیل مشایبی و استدلالی بودن مشرب ایشان مورد غفلت قرار گرفته است، اما محصور داشتن مکتب فکری ابن سینا در فلسفه و حکمت مشا کاری دشوار و ناگوار است، چراکه او در نمط های آخر اشارات واقعاً نشان داد که یک صاحب نظر در حوزه عرفان اسلامی است. لذا با توجه به مطالبی که گذشت در این پژوهش برآنیم با تبیین، تشریح و معرفی صحیح اندیشه های ناب عرفانی شیخ الرئیس در نمط های هشتم و نهم کتاب گرانسنگ اشارات و تنبیهات که آخرین تألیف ابن سینا و از مهم ترین و برجسته ترین آثار ایشان است، مؤلفه های تربیت عرفانی (مبانی، اهداف، اصول، روش ها) را در قالب یک دیدگاه تربیت عرفانی متناسب با نظام تعلیم و تربیت کنونی ارائه نمائیم.

۱-۳- اهمیت و ضرورت تحقیق

۱- با توجه به اینکه در جوامع امروز انسان ها به دلیل توجه بیش از حد به امور مادی کمتر به مسائل معنوی می پردازند، بیشتر جوامع به دلیل دور شدن و نپرداختن به تربیت معنوی و تهذیب نفس موجب گسترش فساد در جامعه شده اند. عدم توجه خویشتن و مشغول شدن به اموری که تاثیری در

کمال و سعادت انسان ندارد، انحراف آمیز است و این بزرگترین بیماری و ناهنجاری معنوی است که انسان به آن مبتلا می‌گردد. عرفان ناب اسلامی عرفان زندگی است که در آن تهذیب و سلوک معنوی با زیستن در جامعه و ایجاد تعامل مبتنی بر خدا باوری تایید و تاکید شده است و حاوی معارف اساسی در خدمت به خلق، شفقت بر خلق خدا، اهتمام به امور مسلمین، تربیت نفوس و اجرای حدود الهی در جامعه است و نه عزلت نشینی. با توجه به فراگیری عرفان در سراسر جهان اسلام و وجود آن در درون اکثر مذاهب و فرقه اسلامی، نقش تربیتی عرفان در جهان اسلام از اهمیت ویژه ای برخوردار است. عرفان ما را به سوی کشف امکانات خودمان راهنمایی می‌کند و امکان دریافت تجلیات و ظهورات گوناگون را برای انسان نشان می‌دهند. عرفان مبدا هر تغییر و تحولی را در خود انسان می‌داند و به همین جهت انسان را به مدد کیفیت بینش و نگرش خود به هر کاری توانا می‌بیند (مروزی، ۱۳۶۲، ۳۳). هدف اساسی تعلیم و تربیت آدمی تسهیل سیر صعودی و استکمالی انسان به سوی حالت کمالی است که در خلقتش نهفته است (شکوهی، ۱۳۸۵، ص ۸). و از آنجایی که نفس آدمی (بعد روحی و معنوی انسان) موضوع تعلیم و تربیت است پس با این هدف عرفان که تربیت نفس و تامین آزادی انسان از هوای نفس (نفس اماره) می‌باشد متناسب است، پس از آنجایی که دنیای امروز دنیای بحران معنویت است و نیاز به معنویت، واقعیتی ذاتی و واجب برای جوامع محسوب می‌شود، لذا پرداختن به تربیت عرفانی و اصول و روش های آن امری ضروری است.

۲- از سوی دیگر ظهور و بروز عرفان های نوظهور و بی اساس و متأسفانه شیوع آنها در میان اقشار مختلف جامعه، حتی بعضاً نفوذ این عرفان ها سهواً یا عمداً در تعلیم و تربیت، این مسأله را به ذهن متبادر می‌کند که چه نوع عرفانی در تربیت مؤثر خواهد بود و عارف واقعی کیست؟ و چه خصوصیتی باید داشته باشد؟ با توجه به این موارد می‌توان از مکتب عرفانی فیلسوفان اسلامی و علی الخصوص ابن سینا، به استخراج مدلولات تربیت عرفانی و همچنین ویژگی های یک عارف واقعی که خود و جامعه را به سعادت برساند ناائل گردید.

۳- همانطور که می دانیم تربیت مشتمل بر ساحات گوناگون می باشد و یکی از آنها تربیت عرفانی است که با توجه به اهمیت و حساسیتی که این بعد تربیتی در ارتقای سلامت معنوی جامعه دارد، اما متأسفانه در کتب فلسفه تعلیم و تربیت در غرب و ایران و همچنین در پایان نامه ها و مقالات مربوط به این حوزه فکری، تربیت عرفانی مغفول مانده است.

۴- ابن سینا در تاریخ فلسفه اسلامی از فیلسوفان به نام محسوب می شود که در دو حیطه فلسفه و عرفان آثاری بس شگرف از خود بر جای گذاشته است، اما به رغم تحقیقات بسیاری که در مورد ایشان انجام شده، همه ابعاد علمی این فیلسوف بزرگ به خوبی مورد تحقیق قرار نگرفته است. لذا با توجه به اینکه تاکنون پژوهشی در حوزه تربیت عرفانی از منظر ابن سینا انجام نشده، پژوهشگر با درک این ضرورت درصدد آن است تا نظریات ایشان را بررسی کرده و مدلولات تربیتی آن را تبیین نماید.

۱-۴-اهداف تحقیق

۱-۴-۱- هدف کلی:

"تبیین دیدگاه تربیت عرفانی بر مبنای آموزه های حکمت سینوی"

۱-۴-۲-اهداف جزئی:

- تبیین مفهوم تربیت عرفانی از دیدگاه ابن سینا
- تبیین مبانی تربیت عرفانی از دیدگاه ابن سینا
- تبیین اهداف تربیت عرفانی از دیدگاه ابن سینا
- تبیین مراحل تربیت عرفانی از دیدگاه ابن سینا
- تبیین اصول تربیت عرفانی از دیدگاه ابن سینا
- تبیین روشهای تربیت عرفانی از دیدگاه ابن سینا